

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Θετικών Επιστημών
Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης
Επιβλέπων Καθηγητής: Αριστείδης Χατζής

Πτυχιακή Εργασία

Η ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Χρυσούλα Χαραλαμπίκη

ΑΜ: 9986201200127

Αθήνα

Ιανουάριος 2019

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία αποτελεί την πτυχιακή μου εργασία και το τελευταίο βήμα στο πλαίσιο των σπουδών μου στο τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης. Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όσους με βοήθησαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτών των ετών και ιδιαίτερα στους γονείς μου που προσέφεραν τόσα χρόνια την ψυχολογική αλλά και οικονομική υποστήριξή τους.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της εργασίας αυτής, κ. Αριστείδη Χατζή, Καθηγητή Φιλοσοφίας Δικαίου και Θεωρίας Θεσμών του τμήματός μου, τόσο για τη βοήθειά του κατά τη διάρκεια των σπουδών, όσο και για την καθοδήγησή του στη διεκπεραίωση αυτής της εργασίας.

Περιεχόμενα:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
<i>1. Η αντιμετώπιση του φύλου από τη Βικτωριανή κοινωνία και τους θεσμούς του Βρετανικού κράτους</i>	<i>6</i>
1.1. Το γυναικείο φύλο στον 19 ^ο αιώνα.....	7
1.2. Το αντρικό φύλο στον 19 ^ο αιώνα.....	10
1.3. Προσπάθειες για νομικές και κοινωνικές αλλαγές κατά τον 19 ^ο αιώνα.....	12
<i>2. Η απεικόνιση του φύλου στη Βικτωριανή λογοτεχνία και σε συγκεκριμένα είδη της</i>	<i>15</i>
<i>3. Η αντιμετώπιση των γυναικών ως συγγραφείς στη Βικτωριανή κοινωνία</i>	<i>24</i>
3.1. Οι κριτικές των λογοτεχνικών έργων	24
3.2. Προσδοκίες και δυσκολίες των συγγραφέων	24
<i>4. Συμπεράσματα</i>	<i>30</i>
<i>Βιβλιογραφία.....</i>	<i>32</i>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται ο τρόπος που απεικονίζεται το αντρικό και κυρίως το γυναικείο φύλο στα λογοτεχνικά έργα της Βικτωριανής εποχής. Αρχικά, γίνεται μια περιγραφή του ιστορικού πλαισίου το οποίο ερευνάμε. Πιο συγκεκριμένα θα αναλυθεί ο τρόπος αντιμετώπισης των δύο φύλων την περίοδο της Βικτωριανής εποχής όσον αφορά τα δικαιώματα, τους κοινωνικούς και νομικούς περιορισμούς και τις δυσκολίες που υπήρχαν για το καθένα. Θα εξεταστούν οι σχέσεις μεταξύ τους καθώς και οι κοινωνικές προσδοκίες στις οποίες έπρεπε να ανταπεξέλθουν. Η διερεύνηση μας θα εμπλουτιστεί με την μελέτη, την ανάλυση και τον σχολιασμό συγκεκριμένων έργων. Αυτά θα είναι τα λογοτεχνικά έργα της εποχής, που θα αποτελέσουν πηγή για αυτή την έρευνα και θα μας δώσουν μια εικόνα σχετικά με το πώς απεικονιζόταν η εποχή από τους συγγραφείς της. Επιπλέον, θα γίνει και μία αναφορά στον τρόπο που αντιμετωπίζονταν όχι μόνο τα έργα, αλλά και οι συγγραφείς τους ανάλογα με το φύλο τους. Μέσω αυτού θα δούμε πόσο σημαντικός παράγοντας ήταν το φύλο στην κριτική των λογοτεχνικών έργων. Σκοπός της εργασίας είναι μέσα από την αντιπαράθεση των ιστορικών στοιχείων και της απεικόνισης της εποχής στα μυθιστορήματα, να ερευνήσουμε αν η λογοτεχνία αντικατόπτριζε την κατάσταση και αν επηρεάστηκε από την κοινωνική ανισότητα των δύο φύλων.

1. Η αντιμετώπιση του φύλου από τη Βικτωριανή κοινωνία και τους θεσμούς του Βρετανικού κράτους

Η Βικτωριανή Εποχή, έχοντας λάβει αυτή την ονομασία από την μονάρχη της, είναι στους περισσότερους συνδεδεμένη με την Βασίλισσα Βικτώρια. Χρονολογικά διήρκησε από το 1837 μέχρι και το 1901, δηλαδή όσο η περίοδος βασιλείας της. Όμως, το άκουσμα της λέξης «Βικτωριανή» δικαίως φέρνει στο μυαλό μας έννοιες όπως ο πουριτανισμός και ο συντηρητισμός, οι οποίες χαρακτηρίζουν επίσης και την κοινωνία που προηγείται αλλά και που διαδέχεται την Βασίλισσα Βικτώρια. Το παράδοξο της περιόδου είναι πως χαρακτηρίζεται από τη μεγάλης διάρκειας βασιλεία μιας γυναίκας, η οποία είναι ανώτερη όλων των πολιτών, ακόμα και των αντρών, σε μία εποχή που η κοινωνία ήταν καθαρά πατριαρχική και κοινωνικά δύσκολη για τις γυναίκες.

Οι προκαταλήψεις σχετικά με τους ρόλους του κάθε φύλου, περιόριζαν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές, την αναζήτηση συντρόφου και τις προσωπικές επιλογές και δραστηριότητες. Παρόλο που κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα έγιναν πολλές νομικές, εκπαιδευτικές, πολιτικές και προσωπικές αλλαγές, αποκτήθηκαν λίγες ελευθερίες και δικαιώματα για τις γυναίκες. Ακόμη, στο τέλος της Βικτωριανής εποχής και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η άνοδος των φεμινιστικών κινημάτων ήταν μεγάλη, δεν κατάφερε όμως να πλησιάσει στην ισότητα των δύο φύλων.

Όσον αφορά τη λογοτεχνία, τα διάφορα είδη της όπως η ποίηση, το μυθιστόρημα, το δράμα και τα θεατρικά έργα αναπτύχθηκαν και άντλησαν τη θεματολογία τους από τις συνθήκες της εποχής. Συγκεκριμένα, όπως θα παρουσιαστεί, τα μέλη της Βικτωριανής κοινωνίας απασχολούνταν συχνά με ερωτήματα σχετικά με τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών μέσα και έξω από το σπίτι, και αυτό είναι, εμφανές και στη λογοτεχνία.

Πρώτα όμως, θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τις κοινωνικές συνθήκες της περιόδου.

1.1. Το γυναικείο φύλο στον 19^ο αιώνα

Ο ερχομός του 19^{ου} αιώνα βρίσκει τα δυο φύλα σε πλήρη διαχωρισμό. Οι ρόλοι στην καθημερινότητα είχαν διαφοροποιηθεί και οι συναναστροφές μεταξύ αντρών και γυναικών ήταν ελάχιστες. Τα δύο φύλα ανήκαν, όπως σε πολλές πηγές αναφέρεται, σε «ξεχωριστές σφαίρες»¹, εννοώντας ότι είχαν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους και η καθημερινή συναναστροφή τους περιοριζόταν στο πρωινό και το βραδινό γεύμα.

Αρχικά, οι γυναίκες και από το νόμο ορίζονταν ως αντικείμενα και όχι ως άτομα που είχαν προσωπικά και πολιτικά δικαιώματα. Δεν είχαν δικαίωμα ψήφου αλλά ούτε και δικαίωμα αυτοκτησίας. Η ζωή μιας γυναίκας στη Βικτωριανή εποχή εξαρτιόταν συνεχώς από άντρες, είτε βρισκόταν υπό την προστασία της οικογένειάς της είτε αποτελούσε με το γάμο ιδιοκτησία του άντρα της. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο γάμος σήμαινε ότι ο άντρας και η γυναίκα θεωρούνταν ένα, και όχι δυο διαφορετικά άτομα². Η γυναίκα υπόκειται στη βούληση του συζύγου της, δηλαδή δεν έπρεπε να εκφράζει τις προσωπικές της επιθυμίες, να κατέχει δικό της εισόδημα αλλά ούτε και να έχει δικαίωμα πάνω στο σώμα της. Ο σύζυγος με τη σειρά του, ήταν πλήρως υπεύθυνος για τη γυναίκα του και για τις πράξεις της³.

Όσον αφορά την αναζήτηση ενός συζύγου, αυτό γινόταν στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας στη ζωή μιας γυναίκας. Ο άντρας ήταν συνήθως λίγο μεγαλύτερος, για να μπορεί να στηρίξει οικονομικά την καινούρια του οικογένεια. Η εύρεση ενός συζύγου ήταν βασική για την ζωή μιας γυναίκας αλλά όπως όριζαν οι κανόνες συμπεριφοράς, αυτό δεν έπρεπε να είναι εμφανές αφού όφειλαν να διατηρούν ένα σοβαρό και μετρημένο προφίλ. Από τις γυναίκες αναμενόταν να έχουν σεξουαλικές σχέσεις μόνο με τον άντρα τους και αυτό όχι λόγω συναισθημάτων ή ευχαρίστησης, αλλά επειδή ήταν το καθήκον τους μέσα στον γάμο. Από την άλλη οι γυναίκες συνήθως επιδίωκαν να παντρευτούν. Ο γάμος, ακόμα και αν τις μετέτρεπε ουσιαστικά σε ιδιοκτησία του συζύγου τους, σήμαινε περισσότερη ελευθερία και ανεξαρτησία από αυτήν που είχαν στο πατρικό τους σπίτι. Η νέα οικία ήταν το κέντρο της ζωής μιας παντρεμένης γυναίκας και συχνά το δικό της μέρος, για το οποίο αυτή ήταν υπεύθυνη να διατηρείται σε τάξη. Η διέξοδος από έναν γάμο, ειδικά στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ήταν πολλή δύσκολη, δεν

¹ Η αγγλική ορολογία είναι “separate spheres”. Βλ. Hughes (2014a) και Tucker (2014: 30) για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ιδεολογία των ξεχωριστών σφαιρών.

² Βλ. Brandser (2008: 222).

³ Βλ. Tucker (2014: 31).

επικροτούταν από την κοινωνική σφαίρα και δεν παρείχε καθόλου δικαιώματα στη γυναίκα μετά το διαζύγιο. Επιπλέον, οι παντρεμένες γυναίκες της Βικτωριανής εποχής δε συνδέονταν νομικά με τους απογόνους τους, οπότε το διαζύγιο μπορούσε να οδηγήσει στον αποχωρισμό από τα παιδιά τους.

Ως πιο αδύναμες από τους άντρες, οι γυναίκες έπρεπε να περιορίζονται στην απασχόληση με τα οικιακά. Για τη μεσαία και την ανώτερη τάξη η παραμονή στην οικία σήμαινε πως έπρεπε να επιβλέπουν τις εργασίες που γίνονταν από το υπηρετικό προσωπικό του σπιτιού. Η διοργάνωση ενός δείπνου ή μιας επίσκεψης απαιτούσε την καθοδήγηση των υπηρετών ώστε να λειτουργήσουν όλα σωστά. Ήταν υπεύθυνες του σπιτιού, αλλά έπρεπε και να ανατρέφουν και να φροντίζουν για την παροχή εκπαίδευσης για τα παιδιά. Η ύπαρξη ηλικιωμένων ανθρώπων στο σπίτι αποτελούσε επίσης ευθύνη των γυναικών. Μια δημιουργική αλλά δύσκολη ενασχόληση ήταν η δημιουργία κεντημάτων και υποδημάτων⁴, η οποία διευκολύνθηκε με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την εφεύρεση οικιακών ραπτομηχανών. Για τις γυναίκες που δεν ανήκαν στις ανώτερες τάξεις και δεν διέθεταν υπηρετικό προσωπικό, η παραμονή στο σπίτι σήμαινε πως έπρεπε να αναλάβουν και αυτές όλες τις εργασίες, δηλαδή το πλύσιμο και το καθάρισμα. Εκτός από τις οικιακές εργασίες, προτεραιότητα για μια γυναίκα στο σπίτι ήταν πάνω από όλα η φροντίδα και η υποστήριξη προς τον άντρα της.

Στα μέλη της ανώτερης και μεσαίας τάξης ο ελεύθερος χρόνος ήταν προνόμιο των αντρών. Για τις γυναίκες, η απασχόληση με τις οικιακές εργασίες συνήθως δεν άφηνε το περιθώριο για άλλες δραστηριότητες, αλλά ακόμα και αν υπήρχε αυτές περιορίζονταν σε χειροτεχνίες και κεντήματα, που μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέσα στο σπίτι. Μόνο κατά το τέλος της Βικτωριανής εποχής άρχισαν οι γυναίκες να συμμετέχουν σε πιο σύγχρονες ενασχολήσεις και σε αθλητικές δραστηριότητες που προηγουμένως δε θεωρούνταν κατάλληλες για γυναίκες. Ένα φαινόμενο της βικτωριανής εποχής, είναι οι λέσχες⁵ που χαρακτηρίζουν τους κυρίους του 19ου αιώνα, με έντονη δραστηριότητα κυρίως σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπως το Λονδίνο. Από τον θεσμό αποκλείονταν φυσικά οι γυναίκες, και αυτό που συμβόλιζε αυτός ο θεσμός για αυτές ήταν ο αποκλεισμός τους από εμπειρίες και κοινωνικές συναναστροφές, στις οποίες οι άντρες συμμετείχαν χωρίς περιορισμούς. Η δημιουργία λεσχών και από τις γυναίκες δεν αντιμετωπιζόταν ως κάτι αρνητικό αλλά ταυτόχρονα δε θεωρούταν ότι θα ήταν κάτι που ταίριαζε στη φύση τους.

⁴ Βλ. Hughes (2014a).

⁵ Στο πρωτότυπο αναφέρονται ως Gentlemen's club. Τα clubs ήταν η μετεξέλιξη των παλιών coffeehouses του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα. Βλ. Milne-Smith (2011: 18-28).

Η συμμετοχή τους σε εργασίες πέρα από τις οικιακές, αποτρεπόταν και λόγω της ενδυμασίας. Από το 1830 οι γυναίκες άρχισαν να χρησιμοποιούν στην ενδυμασία τους το κρινολίνο⁶. Το μέγεθός του καθώς και το άκαμπτο υλικό του το έκανε δύσχρηστο και προκαλούσε δυσκολίες στη διεκπεραίωση καθημερινών συνηθειών. Η ενδυμασία αυτή ήταν ένα ακόμα στοιχείο που συνέβαλε στο να διαχωρίζει τις γυναίκες από τους εργαζόμενους, απασχολημένους άντρες.

Η Βικτωριανή εποχή επέβαλλε εκτός από ρόλους και συγκεκριμένο πρότυπο συμπεριφοράς για τις γυναίκες. Σύμφωνα με την κοινωνία, οι άντρες ήταν ανώτεροι και κατεξοχήν λογικά όντα ενώ οι γυναίκες διακατέχονταν από το συναίσθημα και τις σκέψεις τους. Ο συνήθης χαρακτηρισμός των γυναικών ως αγνές, έκρυβε τη σύνδεση με την άγνοια και τον περιορισμό των γνώσεων και της ενασχόλησής τους με τα οικιακά. Από τη μία η έλλειψη γνώσεων για άλλα αντικείμενα πέρα των οικιακών χαρακτηριζόταν ως γυναικεία, με αρνητική σημασία, αλλά από την άλλη η κατοχή γνώσης από τις γυναίκες θεωρούταν μη πρόπον και αρμοστό χαρακτηριστικό και κάτι που δεν ενθαρρυνόταν από την κοινωνία⁷. Το πρότυπο της εποχής επέβαλε η γυναίκα να είναι επίσης αθώα, ευγενική και μετριοφρων. Σημαντικά χαρακτηριστικά ήταν η καλοσύνη και η σοφία, ώστε να αναγνωρίζει ποια ήταν η θέση της σε σχέση με τον σύζυγό της. Οι συζητήσεις στις οποίες συμμετείχε δεν έπρεπε να περιλαμβάνουν θέματα πολύ προσωπικά ή ταμπού για την εποχή. Για παράδειγμα, η συζήτηση περί ερωτικών θεμάτων ή προσωπικών επιθυμιών, ειδικά σε παρουσία αντρών, μπορούσε να θεωρηθεί ακόμα και κάτι επαναστατικό⁸. Η συμπεριφορά της όφειλε να είναι προσεχτική, ώστε να είναι πάντα σεμνή.

Γενικά η αντιμετώπιση που είχαν συνήθως οι άντρες προς τις γυναίκες ήταν χωρίς σεβασμό. Από την ανατροφή τους τα αγόρια μάθαιναν να νιώθουν και να συμπεριφέρονται ως ανώτεροι, ακόμα και των μητέρων τους. Έτσι, ενώ η μητρότητα έχαιρε σεβασμού στην βικτωριανή κοινωνία, οι γυναίκες καθ' όλη τη διάρκεια της εποχής εκείνης αντιμετωπίζονταν υποτιμητικά. Ο λόγος του διαχωρισμού των δυο φύλων και της σκληρής αντιμετώπισης των γυναικών φαίνεται από την ιδεολογία που επικρατούσε τον 19^ο αιώνα. Για τους άντρες οι γυναίκες ήταν, όπως μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν, το αδύναμο φύλο. Τα φυσικά χαρακτηριστικά τους, δηλαδή η σωματική αδυναμία σε σχέση με τους άντρες, υποδήλωναν

⁶ Το κρινολίνο ήταν ένα ιδιαίτερα ογκώδες και σκληρό εσώρουχο που χρησιμοποιούταν τον 19^ο αιώνα. Τοποθετούταν κάτω από τη φούστα, για να της δίνει το φουσκωτό σχήμα.

⁷ Βλ. Thompson (1996: 15).

⁸ Βλ. Tucker (2014: 124).

πως τα δύο φύλα διέφεραν σε πολλά. Αυτή η διαφορετικότητα για εκείνη την εποχή σήμαινε πως άντρες και γυναίκες δε μπορούσαν με κανένα τρόπο να είναι ίσοι σωματικά ή πνευματικά.

1.2. Το αντρικό φύλο στον 19^ο αιώνα

Αντίθετα το αντρικό φύλο απολάμβανε περισσότερες ελευθερίες στην καθημερινότητά του. Ενώ οι γυναίκες περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους στο σπίτι, οι άντρες το θεωρούσαν ένα μέρος που δεν χαρακτήριζε τους ίδιους, αλλά περισσότερο τις γυναίκες. Τον 19^ο αιώνα, όπως αναφέραμε παραπάνω, εμφανίστηκαν οι λέσχες στο Λονδίνο με πρόσβαση μόνο για μέλη, οι οποίες όπως ακόμα και σήμερα (πχ. Garrick Club), δέχονταν μόνο άντρες. Οι λέσχες αποτελούσαν ένα σημείο συνάντησης των αντρών και ήταν ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας όσων ανήκαν στην ανώτερη τάξη. Το πλεονέκτημά τους ήταν η πολυμορφικότητα που είχαν. Μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μέρος αναζήτησης συντροφικότητας, χαλάρωσης και άσκησης κριτικής, ως τόπος χαρτοπαικτικής και τζόγου, μέχρι και ως σημείο συνάντησης ηθοποιών και συγγραφέων. Η ιδιότητα του μέλους σε μια λέσχη ήταν συνυφασμένη με πολλές ανέσεις και αντικατόπτριζε την κοινωνική τάξη και το στάτους, σε μία εποχή που αυτά ήταν αρκετά σημαντικά για το αντρικό φύλο. Η είσοδος σε κάποια λέσχη γινόταν ύστερα από εκλογές των μελών και με την ένταξή του το μέλος εξασφάλιζε την θέση του στην κοινωνία και την αποδοχή του από αξιοσέβαστα μέλη της.

Έτσι για τους άντρες συχνά δεν ήταν το σπίτι που τους προσέφερε την άνεση, τη χαλάρωση και την ιδιωτικότητα που αναζητούσαν στην καθημερινότητα. Όσοι ανήκαν σε υψηλή κοινωνική τάξη το σπίτι ήταν ένα μέρος πάντα γεμάτο κόσμο. Οπότε το δίπολο λέσχη-οικία ήταν πολύ σημαντικό αφού κατά κάποιο τρόπο το ένα αλληλοσυμπλήρωνε τις καθημερινές ανάγκες.

Οι ανάγκες που κάλυπτε η λέσχη ήταν εκτός από πρακτικές και συναισθηματικές. Εκτός από την ανάπτυξη φιλιών και τη συντροφιά, οι πλούσιες βιβλιοθήκες, οι άνετοι και ήσυχοι χώροι διαβάσματος, οι πολυάριθμες ευκαιρίες για διασκέδαση ήταν πράγματα που αρκετά μέλη δε διέθεταν στο σπίτι τους. Ακόμη, η εντυπωσιακή και πολυτελής αρχιτεκτονική και διακόσμηση ήταν χαρακτηριστικά που έκαναν τις λέσχες πολύ επιθυμητές στο αντρικό κοινό. Ταυτόχρονα, διέθεταν διακοσμητικά στοιχεία που θύμιζαν τη διακόσμηση ενός βικτωριανού

σπιτιού και προσέδιδαν οικειότητα στο χώρο. Κάπως έτσι, οι λέσχες είχαν φτάσει να αντικαθιστούν για πολλούς τα σπίτια, αφού μπορούσαν να παρέχουν τα ίδια αγαθά και ακόμη περισσότερα.

Ένας ακόμα λόγος προτίμησης της λέσχης, ήταν πως εκεί οι άντρες μπορούσαν να ξεφύγουν από τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργούνται εντός της οικίας, είτε οικονομικά είτε σχετικά με τον γάμο τους.

Τελικά, εκτός από την πρακτική χρησιμότητα στην καθημερινή ζωή των Βρετανών, δημιουργούταν από τα μέλη προς το θεσμό της λέσχης και ένας συναισθηματικός δεσμός, που ίσως και να οδηγούσε σε προβλήματα εντός του γάμου.

Για τους άντρες ο γάμος δεν ήταν αυτοσκοπός, ούτε και κάτι που έπρεπε να κάνουν από την αρχή της δεύτερης δεκαετίας της ζωής τους. Ένας άντρας ήταν αναμενόμενο να περάσει κάποια χρόνια ανύπαντρος με σκοπό να αποκτήσει πρώτα οικονομική σταθερότητα. Ο γάμος σήμαινε συνήθως αρκετά οικονομικά έξοδα, τα οποία πολλοί άντρες, ακόμα και αν ήθελαν, δε μπορούσαν να πληρώσουν. Επιπλέον, οι ελεύθεροι άντρες δεν αντιμετώπιζαν κάποιον περιορισμό ή κοινωνικό πρόβλημα όπως αντίστοιχα οι γυναίκες. Τουναντίον, ένας ανύπαντρος άντρας είχε και το πλεονέκτημα να παραβρίσκεται σε περισσότερες κοινωνικές εκδηλώσεις και να απολαμβάνει το ενδιαφέρον περισσότερων ατόμων του αντίθετου φύλου. Οπότε η ευχαρίστηση που παρείχαν οι λέσχες μπορεί να ενθάρρυνε τους ελεύθερους άντρες να παραμείνουν έτσι.

Οι άντρες που ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη και ήταν μέλη σε κάποια λέσχη του Λονδίνου, συνήθως δεν είχαν την ανάγκη να εργάζονται για τη απόκτηση εισοδήματος. Έτσι, οι κύριες ασχολίες αυτής της κοινωνικής τάξης ήταν η διαχείριση των ακινήτων τους ή η συμμετοχή στην πολιτική.

Κοινωνικούς περιορισμούς αντιμετώπιζε και το αντρικό φύλο αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Ενώ οι άντρες μπορούσαν να απολαμβάνουν περισσότερα προνόμια από τις γυναίκες, υπήρχαν και αρκετές απαιτήσεις από αυτούς όσον αφορά τη δημόσια συμπεριφορά τους. Τα προσωπικά ή κοινωνικά σκάνδαλα δεν ήταν κοινωνικά αρεστά. Σε έναν κύριο⁹ δεν άρμοζε η

⁹ Στα αγγλικά χρησιμοποιείται ο όρος gentleman. Το 19^ο αιώνα ο όρος gentleman ήταν συχνά συνώνυμος και όριζε τον άντρα που ήταν μέλος κάποιας λέσχης του Λονδίνου. Οι gentlemen ήταν συνήθως άντρες με καταγωγή από καλή οικογένεια, είχαν περιουσία, καλή εκπαίδευση και ξεχώριζαν κοινωνικά. Κατά τη Βικτωριανή εποχή ο όρος χρησιμοποιήθηκε πιο ευρέως, και άρχισε να περιλαμβάνει και άτομα που ανήκαν στη μεσαία ή κατώτερη κοινωνική τάξη.

χρήση υβριστικής ή προσβλητικής γλώσσας ούτε προς ομοίους του αλλά ούτε και προς άτομα κατώτερων κοινωνικών τάξεων, όπως ήταν οι υπηρέτες. Επίσης, η ύπαρξη χρεών, η έντονη ενασχόληση με τον τζόγο και τα τυχερά παιχνίδια και η επιρροή από την κατανάλωση αλκοόλ ήταν αρνητικά στοιχεία. Όσον αφορά τη συμπεριφορά των αντρών, οποτεδήποτε αυτή απέκλινε από το κοινωνικά αποδεκτό χαρακτηριζόταν ως εκκεντρική ή ακραία. Άντρες που ήταν μέλη σε λέσχες απέφευγαν να παρουσιάζουν συμπεριφορές που μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αποκλίνουσες, καθώς αυτό μπορεί να συνέβαλε στον αποκλεισμό τους από τη λέσχη τους και κατά συνέπεια τον κοινωνικό τους υποβιβασμό.

1.3. Προσπάθειες για νομικές και κοινωνικές αλλαγές κατά τον 19^ο αιώνα

Ο 19ος αιώνας ήταν μία περίοδος με μεγάλες κοινωνικές αλλαγές, που επηρέασαν τον έγγαμο βίο όπως και ασχολίες που ήταν μέχρι τότε καθαρά αντρικές. Μέχρι και το 1900 πολλοί ακόμα θεσμοί, όπως σχολεία και πανεπιστήμια, αποτελούνταν αποκλειστικά από άντρες. Οπότε μπορούμε να συμπεράνουμε πως για έναν άντρα ήταν συνηθισμένο να βρίσκεται ανάμεσα σε παρέα αντρών, ήταν κάτι που θεωρούταν ότι έμπιπτε στην αντρική φύση. Οι πρώτες αλλαγές υπέρ των γυναικών παρατηρήθηκαν όταν από το 1857 με το Matrimonial Causes Act, ένα ζευγάρι μπορούσε να χωρίσει σε λαϊκό δικαστήριο, κάτι που αύξησε τον αριθμό των διαζυγίων.

Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα αρκετές φεμινίστριες αγωνίστηκαν με σκοπό την κατοχύρωση νόμων που να προσέδιδαν δικαιώματα και στις γυναίκες. Από το 1878 το Matrimonial Causes Act προστάτευε τις γυναίκες από την ενδοοικογενειακή βία, καθώς μπορούσαν να ζητήσουν διαζύγιο σε περίπτωση κακομεταχείρισης από τον σύζυγό τους και να διεκδικήσουν και την κηδεμονία των παιδιών τους. Μεγάλη πρόοδος ήταν και το γεγονός ότι από το 1882 το Married Women's Property Acts¹⁰, επέτρεπε στις έγγαμες γυναίκες να μπορούν νομικά να ενεργούν ανεξάρτητα από τους συζύγους τους. Αυτό σήμαινε ότι μπορούσαν να κατέχουν και να ελέγχουν οι ίδιες την ιδιοκτησία τους. Παρόλο που ακόμα οι γυναίκες δεν ήταν ίσες με τους άντρες απέναντι στο νόμο, τα νομοσχέδια αυτά συνέβαλαν στη μεταβολή των ισορροπιών και της εξουσίας μεταξύ των δυο φύλων στο γάμο και στην κοινωνία και οι

¹⁰ Περισσότερες λεπτομέρειες για το Married Women's Property Acts βρίσκονται στο Milne-Smith (2011: 144) και Tucker (2014: 38).

παραπάνω πράξεις συντέλεσαν στο να χορηγηθούν όχι μόνο πρακτικά δικαιώματα στις γυναίκες (όπως ιδιοκτησίας), αλλά και δικαιώματα που αφορούσαν το άτομό τους.

Οι αλλαγές αυτές εμφανίστηκαν και στις λονδρέζικες λέσχες αφού αρκετοί άντρες αποζητούσαν πλέον τη γυναικεία συντροφιά. Παρόλο που δεν ήταν όλοι σύμφωνοι με τη νέα αυτή αλλαγή, από το 1914 οι αρκετές πόρτες άρχισαν να ανοίγουν και για τις γυναίκες, που αρχικά καλούνταν ως επισκέπτες σε ειδικές εκδηλώσεις. Πρωτοποριακό ήταν και το γεγονός πως το 1891 το “Savage Club” οργάνωσε την πρώτη γυναικεία βραδιά.

Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση ήταν κάτι διαδεδομένο για άντρες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, όμως όχι και για τις γυναίκες μέχρι τον 19^ο αιώνα. Προτεραιότητα μιας νέας κοπέλας ήταν να βρει σύζυγο και να επικεντρωθεί αργότερα στις δουλειές του νοικοκυριού και την ανατροφή των παιδιών της. Η εκπαίδευση ήταν κάτι που δεν αναμενόταν ούτε ακόμα και από τις ανύπαντρες γυναίκες. Αυτή η κατάσταση άρχισε να αλλάζει με τη δημιουργία του Queen’s College το 1848 στο Λονδίνο, που σκοπό είχε να παρέχει εκπαίδευση και πιστοποίηση γνώσεων σε γυναίκες που εργάζονταν ως γκουβερνάντες. Αργότερα, μέχρι και το 1860 οι γυναίκες άρχισαν να γίνονται δεκτές σε πανεπιστήμια όπως του Κέμπριτζ και της Οξφόρδης.

Αλλαγές εμφανίστηκαν και στον εργασιακό χώρο. Στη Βικτωριανή εποχή οι γυναίκες δούλευαν ως κουβερνάντες ή δασκάλες. Όμως τέτοιες θέσεις εργασίας δεν θεωρούνταν κατάλληλες για άτομα της μεσαίας τάξης. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα άνοιξαν περισσότερες ευυπόληπτες ευκαιρίες για εργασία όπως θέσεις τηλεφωνήτριας, νοσηλεύτριας, μαιάς ακόμα και γιατρού.

Όσον αφορά την αριστοκρατική τάξη, οι γυναίκες υποστήριζαν τους συζύγους τους επιβλέποντας τη διαχείριση του νοικοκυριού και συνοδεύοντας του σε κοινωνικές εκδηλώσεις, αφού δεν υπήρχε ανάγκη για εισόδημα από τις ίδιες.

Παρόλα αυτά οι γυναίκες παρέμεναν υπό την προστασία και ιδιοκτησία των αντρών που βρίσκονταν κοντά τους είτε ήταν ο πατέρας, ο σύζυγος είτε ο μεγαλύτερος γιος. Μπορεί να έγιναν σταδιακά αλλαγές θετικές για το γυναικείο φύλο αλλά άντρες συνέχιζαν να

πρωταγωνιστούν στις σημαντικές οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και νομικές αποφάσεις¹¹.

¹¹ Βλ. <http://www.vam.ac.uk/content/articles/g/gender-ideology-and-separate-spheres-19th-century/>

2. Η απεικόνιση του φύλου στη Βικτωριανή λογοτεχνία και σε συγκεκριμένα είδη της

Αφού έχει ήδη γίνει αναφορά σχετικά με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, οφείλουμε να εξετάσουμε τώρα πως και αν αυτή η ανισότητα των φύλων καταγράφεται και μέσα στα λογοτεχνικά έργα της Βικτωριανής εποχής. Σε αυτήν εντάσσονται συγγραφείς οι οποίοι γεννήθηκαν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, μέχρι και στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα¹². Η λογοτεχνία γνώρισε τότε μεγάλη άνθιση αφού αρκετοί ήταν αυτοί που άρχισαν να χαρακτηρίζονται ως επαγγελματίες και να αποκτούν το εισόδημά τους από τη συγγραφή¹³. Μερικά από τα είδη έργων που αναπτύχθηκαν κατά τη Βικτωριανή εποχή ήταν η ποίηση, το δράμα, η κωμωδία και το μυθιστόρημα. Η λογοτεχνία του 19^ο αιώνα μας παρείχε αρκετά έργα που διαβάζονται ακόμα και σήμερα και άντεξαν αυτό που ο R. Posner αναφέρει ως «τεστ του χρόνου»¹⁴. Έργα όπως αυτά των Austen, Dickens, Shakespeare, Brontë και Gaskell σήμερα διαβάζονται και μελετώνται ευρέως, αφού θεωρούνται κλασικά. Το είδος που θα μας απασχολήσει αρκετά παρακάτω είναι το μυθιστόρημα καθώς η συγγραφή μυθιστορημάτων και ο συνδυασμός της φαντασίας και των πραγματικών γεγονότων χρησιμοποιήθηκε από αρκετές συγγραφείς ως μια μορφή υπεράσπισης των γυναικών. Στην περίοδο της Βικτωριανής εποχής ειδικά, ο μόνος τρόπος που είχαν οι γυναίκες να εμπλακούν στην πολιτική και νομική σφαίρα, και να εκφράσουν έμμεσα τη γνώμη τους πάνω σε αυτά τα θέματα ή να ασκήσουν κριτική στη νομοθεσία που τις περιόριζε, ήταν μέσω ενός μυθιστορήματος. Επιπλέον, μέσω της ανάγνωσης λογοτεχνικών έργων οι γυναίκες μπορούσαν να διαβάσουν για περιστάσεις παρόμοιες με τις δικές του, να ταυτιστούν και να νιώσουν συμπαράσταση.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παρουσίας των διαφορετικών σφαιρών στις οποίες βρίσκονταν τα δύο φύλα είναι το *The Women of England: Their Social Duties and Domestic Habits* της Sarah Stickney Ellis. Το βιβλίο εκδόθηκε το 1839 και ήταν μπεστ σέλερ της εποχής του. Το κύριο θέμα είναι η περιγραφή των ρόλων των δύο φύλων. Μέσα από το έργο αναπαράγεται η συντηρητική και πατριαρχική αντίληψη σχετικά με τη θέση αντρών και γυναικών της μεσαίας τάξης. Οι άντρες σύμφωνα με αυτό, έπρεπε στο χαρακτήρα να είναι

¹² Βλ. Tucker (2014: 3).

¹³ Βλ. στο ίδιο (2014: 400).

¹⁴ Στο πρωτότυπο ο όρος αναφέρεται ως “test of time”, Posner (2009: 21-35).

δυναμικοί και να διεκδικούν με σθένος αυτά που επιθυμούσαν. Όσον αφορά την επαγγελματική τους απασχόληση, αυτή ήταν προτιμότερο να σχετίζεται με την πολιτική και τις επιχειρήσεις, με σκοπό να μπορούν να συντηρούν την οικογένειά τους.

Οι γυναίκες, όπως αναφέρει η Ellis, έπρεπε να έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η δυναμική συμπεριφορά των αντρών δεν είχε καμία σχέση με τη γυναικεία φύση και κατά συνέπεια η εικόνα που έπρεπε να προβάλουν ήταν αυτή της αγνής, ανιδιοτελής και ευχάριστης συζύγου, που τελούσε ένα βοηθητικό ρόλο μέσα στον γάμο. Η εύρεση συζύγου και η δημιουργία οικογένειας ήταν ο κύριος στόχος για τις γυναίκες. Η απόκτηση εργασίας και δικών τους υλικών αγαθών δεν θεωρούνταν πως τους ταίριαζε και δεν έπρεπε να επιδιώκεται.

Ένα ακόμη έργο της Βικτωριανής εποχής με παρόμοια θεματολογία είναι το γνωστό ποίημα *The Angel in the House* (1844) του Coventry Patmore. Σε αυτό παρουσιάζεται και πάλι το πρότυπο της Βικτωριανής συζύγου. Στο ποίημα αναφέρεται πως η γυναίκα έπρεπε να αγαπά, να τιμά, να υπακούει, να ευχαριστεί και να προσφέρει ηθική υποστήριξη στον σύζυγό της. Αυτό βέβαια στη συγκεκριμένη περίπτωση δε σήμαινε πως ο ρόλος της γυναίκας μέσα στην οικογένεια δε θεωρούνταν σημαντικός. Αυτά τα στοιχεία ήταν απαραίτητα για τη σταθερότητα και την αρμονία ενός νοικοκυριού στη Βικτωριανή εποχή.

Οι απαιτήσεις σχετικά με τον γυναικείο χαρακτήρα και την εικόνα που προβαλλόταν στην κοινωνία είχαν ως συνέπεια το γεγονός πως δεν υπήρχε χώρος για τις προσωπικές επιθυμίες των γυναικών, πόσο μάλλον για τις ερωτικές. Στα Βικτωριανά μυθιστορήματα η αυτοσυγκράτηση των αισθημάτων στις γυναίκες συχνά παρουσιάζεται ως ένα θετικό χαρακτηριστικό. Όπως αναφέρει και ο Blackwell (2014: 129)

«η καταπίεση είναι γοητευτική στα Βικτωριανά μυθιστορήματα, όπου παρουσιάζεται ως μια θελκτική ένδειξη του βάθους της λίμπιντο, όπως γίνεται και με την Jane Eyre (στο ομώνυμο μυθιστόρημα) σε αντίθεση με τις απροκάλυπτα αισθησιακές αντιπάλους της, την Blanche Ingram και την Bertha Rochester, στις οποίες η αριστοκρατία όπως και η τρέλα είναι ενδείξεις της αποτυχημένης ερωτικής αυτοσυγκράτησης».

Στο *Jane Eyre* (1847) της Charlotte Brontë παρουσιάζεται ακόμα το θέμα του γάμου και της καταλληλότητας του/της συζύγου, ερωτήματα αρκετά συνηθισμένα στα Βικτωριανά έργα. Οι

άντρες της εποχής ήταν συνήθως οικονομικά ανεξάρτητοι (κάτι το οποίο ποτέ δεν μπορούσε μια γυναίκα να είναι), καθώς επίσης υπήρχαν και μεγάλες οικονομικές διαφορές μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, ζητήματα που δημιουργούσαν προβλήματα στην αναζήτηση ενός ίσου οικονομικά, κοινωνικά και ηθικά συζύγου. Η Charlotte Brontë είναι από τις συγγραφείς που προσπάθησαν στα έργα τους να παρουσιάσουν καταστάσεις στις οποίες δημιουργούταν μια ισότητα μεταξύ του ζευγαριού. Στο *Jane Eyre* ο Rochester είναι μεγαλύτερος και πλουσιότερος της Jane, αλλά η Brontë προσπαθεί να αντισταθμίσει την κοινωνική ανισότητά τους τονίζοντας τα πνευματικά χαρακτηριστικά της Jane και ύστερα παρουσιάζοντάς την ως αποδέκτη μιας μεγάλης κληρονομιάς. Με τη σειρά του ο Rochester, λόγω πυρκαγιάς, χάνει μέρος της ακίνητης περιουσίας του και έτσι μειώνονται τα υλικά πλεονεκτήματα που είχε σε σχέση με την Jane.

Στη Βικτωριανή λογοτεχνία υπάρχει πληθώρα έργων, εκτός από το *Jane Eyre*, που απεικονίζουν γυναίκες πρωταγωνίστριες που χαρακτηρίζονται από δυναμισμό, ευφυΐα και αποφασιστικότητα. Σε αυτά η ηρωίδα συχνά προσπαθεί να διαλέξει ανάμεσα σε δύο πιθανούς συζύγους όπου συνήθως ο ένας δεν αναγνωρίζει την ανεξαρτησία και τις αρετές της ενώ ο άλλος, ίσως λιγότερο γοητευτικός, την εκτιμά και τη σέβεται χωρίς να της επιβάλλει περιορισμούς. Ένα κλασικό παράδειγμα αυτής της δομής παρατηρούμε στο *Mary Barton* (1848) της Elizabeth Gaskell, όπου η πρωταγωνίστρια είναι διχασμένη μεταξύ ενός γιού βιομηχάνου και ενός άντρα της ίδιας κοινωνικής τάξης. Η εμφάνιση αυτής της πλοκής σε λογοτεχνικά έργα της Βικτωριανής εποχής εκφράζει μια κατάσταση που επιθυμούσαν οι περισσότερες γυναίκες, αλλά δεν υπήρχε, δηλαδή την ανεξαρτησία, την ατομικότητα και την αμοιβαία εκτίμηση μέσα στο γάμο¹⁵.

Η Charlotte Brontë θίγει και το θέμα των περιορισμένων ρόλων των γυναικών, που σήμαιναν και τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση και κατά συνέπεια και από τις περισσότερες θέσεις εργασίας. Η Charlotte έχοντας και η ίδια δουλέψει ως γκουβερνάντα, μια συνηθισμένη θέση για τις γυναίκες της μεσαίας τάξης, παρουσιάζει και την ομώνυμη πρωταγωνίστρια στο μυθιστόρημά *Jane Eyre* να αναλαμβάνει την ίδια εργασία. Ο χαρακτήρας της Jane αποτελεί μια αντίδραση σε μία εργασία χωρίς ενδιαφέρον, που απαιτούσε την έλλειψη της προσωπικής ζωής και τη σύνδεση του ατόμου με τα καθήκοντά του. Μέσα από το έργο σκιαγραφείται η καθημερινή ζωή μιας γκουβερνάντας που ζώντας σε ένα ξένο σπίτι εκτελούσε τα καθήκοντα

¹⁵ Βλ. Tucker (2014: 92-93).

της ανατροφής και της εκπαίδευσης των παιδιών. Η θέση της γυναίκας ήταν δυσάρεστη, αφού δεν ανήκε ούτε στα μέλη της οικογένειας, ούτε και του προσωπικού και έτσι αντιμετωπιζόταν συχνά και από τους δυο με περιφρόνηση και απέχθεια. Καθώς η απασχόληση ως γκουβερνάντα ήταν από τις λίγες ευκαιρίες που είχαν οι γυναίκες για εργασία, ήταν συχνό φαινόμενο οι συγγραφείς βικτωριανών μυθιστορημάτων να απεικονίζουν έτσι και τις ηρωίδες τους. Όπως η Charlotte Brontë έτσι και η Anne Brontë και ο William Thackeray, έθεσαν σε πρωταγωνίστριές τους το ρόλο της γκουβερνάντας, όπου η θέση της ανάμεσα σε υπηρέτες και αριστοκράτες άφηνε πολλά ενδεχόμενα ως προς την εξέλιξη της πλοκής.

Σχετικά με την απασχόληση και την εργασία των αντρών, η τοποθέτησή τους σε στρατιωτικές θέσεις ήταν ένα συχνό φαινόμενο στα Βικτωριανά μυθιστορήματα. Το πρεστίτζ και το κοινωνικό κύρος που προσέδιδαν έκανε την επιλογή, αν και δύσκολη, επιθυμητή για τους άντρες. Συγκεκριμένα, ο Dickens παρουσίαζε θετικά στα έργα του άντρες που ήταν καταταγμένοι, ενώ η Gaskell όπως και η Charlotte Yonge (στο *The Clever Woman of the Family* (1865)) είχαν πρωταγωνιστές στα έργα τους αξιωματικούς.

Μέσω των λογοτεχνικών έργων τίγεται ακόμη το ζήτημα της αυτενέργειας και του άδικου εγκλεισμού των γυναικών της Βικτωριανής εποχής. Τα παραδείγματα δίνονται μέσα από τα *Maria; or, The Wrongs of Woman* (1798) της Mary Wollstonecraft και το *Hard Cash* (1863) του Charles Reade.

Στο *Maria; or, The Wrongs of Woman* η πρωταγωνίστρια είναι θύμα μέσα στο γάμο της. Ο άντρας της εκτός από τη βίαιη συμπεριφορά που έχει, φροντίζει να την κλείσει σε ένα ιδιωτικό άσυλο, όταν αυτή αρνείται να υπογράψει και να παραδώσει σε αυτόν τον έλεγχο της περιουσίας της. Με αυτή την πράξη η Maria βρίσκεται άδικα εγκλεισμένη και μακριά από το παιδί της, χωρίς να μπορεί να αλλάξει την κατάσταση. Η Wollstonecraft προσπάθησε με αυτό το μυθιστόρημα να απευθυνθεί σε ένα μεγάλο γυναικείο κοινό αναγνωστριών, θίγοντας ένα θέμα με το οποίο θα μπορούσαν πολλές γυναίκες να ταυτιστούν. Όπως αναφέραμε παραπάνω, οι γυναίκες για το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα δεν είχαν νομικά δικαιώματα στην περιουσία τους ούτε και στα παιδιά τους¹⁶. Η ιστορία δείχνει πως ακόμα και οι γυναίκες τις μεσαίας τάξης ήταν θύματα ενδοοικογενειακής βίας και δεν κατείχαν τα μέσα και τη βοήθεια από τους νόμους ώστε να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Το μυθιστόρημα έμεινε

¹⁶ Βλ. Tucker (2014: 38).

ατελείωτο, λόγω του θανάτου της Wollstonecraft, και κατά κάποιο τρόπο η αβεβαιότητα σχετικά με το τέλος του έργου ταιριάζει με την αβεβαιότητα των γυναικών της εποχής για το μέλλον τους και για τις προσπάθειές τους να αναγνωριστούν νομικά ίσες των αντρών.

Για να καταλάβουμε τη θέση των εγκλεισμένων και τη δυσκολία του ατόμου να βγει από εκεί όπως και να αποδείξει ότι δεν ανήκει εκεί πρέπει να αναφέρουμε κάποια χαρακτηριστικά. Αρχικά, όσοι χαρακτηρίζονταν ως παράφρονες και βρίσκονταν εγκλεισμένοι σε ιδιωτικά άσυλα δεν είχαν καθόλου ελευθερίες και η περιουσία τους απομακρυνόταν από τους ίδιους, συνήθως για να μεταφερθεί σε συγγενικά πρόσωπα. Πολύ συχνά, ήταν δύσκολο για κάποιον να αποδείξει ότι δεν ανήκει εκεί και να βγει από το άσυλο ακριβώς γιατί συγγενικά πρόσωπα ήταν που τον είχαν κλείσει μέσα. Γενικά από τη λογοτεχνία φαίνεται πως ο εγκλεισμός ενός ατόμου μπορούσε να γίνει εύκολα. Όπως είδαμε παραπάνω, η Maria μεταφέρθηκε σε άσυλο από τον άντρα της και σε άλλα έργα όπως το *Hard Cash*, ο γιός κλείνεται στο άσυλο από τον ίδιο του τον πατέρα, για να αποτραπεί από το να αποκαλύψει ένα έγκλημα που αυτός διέπραξε.

Από το *Maria; or, The Wrongs of Woman* δόθηκε μια εικόνα για το πώς αντιμετωπίζονταν οι γυναίκες από τους συζυγούς τους. Μέσω της λογοτεχνίας έχει γίνει απεικόνιση και της αντιμετώπισης των γυναικών από τον νόμο, δηλαδή στα δικαστήρια από τους δικαστές και τους δικηγόρους. Οι γυναίκες, όπως αναφέρεται σε μυθιστορήματα, είχαν την αντιμετώπιση που θα είχε και ένας ασθενής ασύλου και θεωρούταν προτιμότερο να σιωπούν μπροστά σε μία αδικία ή ένα έγκλημα. Παίρνοντας ως παράδειγμα το *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) του Lewis Carroll παρατηρούμε πως αυτή η σιγή ήταν ουσιαστικά μια καταπάτηση των δικαιωμάτων. Στη σκηνή της δίκης, η Alice προσπαθεί να αποδείξει την αλήθεια παραθέτοντας αποδείξεις και στοιχεία. Όντας όμως γυναίκα και άτομο που δεν ανήκει στο Βασίλειο, η πράξη αυτή δεν έχει μεγάλη σημασία και τελικά προσφεύγει στην αμφισβήτηση των νόμων και του ίδιου του δικαστηρίου. Η ανυπακοή της οδηγεί στο να τη διατάξει το δικαστήριο (που η Βασίλισσα είναι η κατηγορος και ο Βασιλιάς έχει το ρόλο του δικαστή) να παραμείνει ήσυχη, αλλά αρνείται καθώς θέλει να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Σε αυτή τη σκηνή της δίκης φαίνεται πως μια γυναίκα της Βικτωριανής εποχής μόνο με έντονη αντίδραση μπορούσε να διεκδικήσει μια θέση για τον εαυτό της ανάμεσα σε μια κοινωνία και ένα θεσμό που διοικούταν κυρίως από άντρες¹⁷. Το δικαστήριο στο έργο χαρακτηρίζεται από τον εκφοβισμό των ενόρκων και των μαρτύρων αλλά και από έναν ανίκανο δικαστή, ο οποίος

¹⁷ Βλ. Brandser (2008: 221).

βρίσκεται και σε σύγκρουση συμφερόντων αφού η γυναίκα του είναι το υποτιθέμενο θύμα κλοπής.

Οι γυναίκες ως μάρτυρες στο δικαστήριο λάμβαναν ιδιαίτερα εχθρική συμπεριφορά από τους δικηγόρους κατά την ανάκριση. Μια γυναίκα που ήθελε να καταθέσει στο δικαστήριο ήξερε από πριν ότι θα γίνει δημόσιο θέαμα και η αντιμετώπιση που θα είχε θα ήταν σκληρή απέναντί της. Όσον αφορά τις περιπτώσεις που ήταν οι γυναίκες τα θύματα μιας υπόθεσης, οι νόμοι του δικαστηρίου ήταν πιο σφιχτοί για το θύμα παρά για τον κατηγορούμενο. Σε υποθέσεις βιασμού χρειάζονταν αδιάσειστα στοιχεία και αποδείξεις. Ακόμα και αν αποδεικνυόταν το έγκλημα οι γυναίκες που είχαν πέσει θύματα βιασμού θεωρούνταν χαμηλότερης υπόληψης¹⁸. Κατά τη διάρκεια της δίκης ο κατηγορούμενος όπως και το θύμα έπρεπε να είναι προετοιμασμένοι να γίνουν αντικείμενο εξέτασης του δικαστηρίου και του κοινού. Οι γυναίκες, που ήταν θύματα, ρωτώνται για το λόγο που βρίσκονταν σε εξωτερικό χώρο μόνες τους, χωρίς συνοδεία και ιδιαίτερα αν αυτό είχε γίνει το βράδυ. Απαιτούνταν επιπλέον, να δώσουν λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο που αντιστάθηκαν στο βιασμό για να αποφασιστεί κατά πόσο ήταν θύματα και εάν θα πρέπει ο κατηγορούμενος να δικαστεί.

Η αντιμετώπιση αυτή γίνεται γνωστή στον αναγνώστη μέσα από το έργο *Mary Barton* της Elizabeth Gaskell. Στο μυθιστόρημα εξιστορείται η δύσκολη ζωή της εργατικής τάξης και το ρήγμα που φέρνει η Βιομηχανική Επανάσταση ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς κατά τη δεκαετία του 1840 στο Μάντσεστερ της Βικτωριανής εποχής. Η Mary, μια από τους κεντρικούς χαρακτήρες, βρίσκεται στη θέση να πρέπει να παραστεί και να δώσει μαρτυρία στο δικαστήριο. Το μυθιστόρημα και η πλοκή του ουσιαστικά ξεδιπλώνονται μέσα από την απεικονιζόμενη δίκη. Εκεί η Mary δίνει μια εξαναγκασμένη κατάθεση¹⁹ στο δικαστήριο, που είναι περιττή για την υπόθεση και απλώς ικανοποιεί τη δίψα του κοινού του δικαστηρίου για θέαμα. Έτσι, η Mary όπως και όλες οι γυναίκες στα μυθιστορήματα, φαίνεται πως ήταν πάντα τα θύματα και ανήμπορες μπροστά στον νόμο, καθώς είτε πιέζονταν και αναγκάζονταν να σιωπήσουν είτε μετατρέπονταν σε δημόσιο θέαμα.

Στο *Felix Holt* (1866) της George Eliot, η ηρωίδα υπομένει την δικαστική διαδικασία και τελικά αποζημιώνεται για την συμμόρφωσή της με την αλήθεια. Το συγκεκριμένο έργο έχει

¹⁸ Για τις γυναίκες που είχαν υποστεί βιασμό αναφέρεται πως χρησιμοποιούταν η φράση “fallen women”. Βλ. Krueger (2010).

¹⁹ Βλ. Krueger (2010: 167)

ως κύριες επιρροές τις κοινωνικές και πολιτικές διαμάχες της περιόδου, και δίνει αρκετές πληροφορίες για τη διεκπεραίωση των δικών για φόνο, για το δίκαιο και για τον τρόπο υπεράσπισης και παρουσίασης των κατηγορούμενων και των θυμάτων. Η πρωταγωνίστρια Esther καλείται σε δίκη για ανθρωποκτονία, ώστε να εγγυηθεί για τον χαρακτήρα του κατηγορούμενου, Felix Holt. Η παρουσίαση της μαρτυρίας της Esther όμως έρχεται σε αντίθεση με τη μαρτυρία της Mary στο *Mary Barton*. Η Esther δεν ενδιαφέρεται πως θα φανεί η ίδια στο δικαστήριο, αν θα γίνει θέαμα ή αν θα κριθεί για την εξωτερική της εμφάνιση. Τη νοιάζει μόνο να είναι ειλικρινής και να μεταφέρει τα συναισθήματα και τις σκέψεις της σχετικά με το ήθος του Felix. Στα έργα της George Eliot, *Felix Holt* και *Middlemarch* (1871), παρατηρείται επίσης κάτι ασυνήθιστο για τη λογοτεχνία της εποχής. Οι γυναικείοι χαρακτήρες, δηλαδή η Esther και η Dorothea αντίστοιχα, εμφανίζονται να έχουν μεγάλη σημασία στην εξέλιξη της πλοκής και να δείχνουν τις αξίες τους με την αναζήτηση δικαιοσύνης και την υπεράσπιση των αντρικών χαρακτήρων των έργων.

Στη Βικτωριανή εποχή η υπεράσπιση των κατηγορούμενων στο δικαστήριο γινόταν από δικηγόρους, όπως και σήμερα, και το να υπερασπίζεται κάποιος τον εαυτό του δεν συνηθιζόταν. Η *pro se*²⁰ υπεράσπιση συνήθως δεν κατέληγε στη αθώωση του κατηγορούμενου. Υπάρχουν χαρακτήρες στη Βικτωριανή λογοτεχνία που προέβησαν στη αυτουπεράσπιση. Η Alice όπως αναφέραμε, στη σκηνή της δίκης στο *Alice's Adventures in Wonderland* προέβηκε στην υπεράσπιση του εαυτού τη. Επίσης, ο Charles Reade στο μυθιστόρημά του *Griffith Gaunt* (1866), επιχειρηματολογεί υπέρ του δικαιώματος της αυτουπεράσπισης στο δικαστήριο και παρέχει έναν οδηγό προς εξήγηση της διαδικασίας για τον αναγνώστη. Το έργο σκοπεύει στην παρουσίαση της άποψής του σχετικά με τον τρόπο που θα έπρεπε να εξετάζονται οι μάρτυρες στο δικαστήριο, και στην αντίδρασή του για τις καταστάσεις που επικρατούσαν. Όλα αυτά τα στοιχεία γίνονται γνωστά στον αναγνώστη μέσω ενός γυναικείου χαρακτήρα, της Catherine²¹.

Το *Lois the Witch* (1861) της Elizabeth Gaskell είναι ένα παράδειγμα μυθιστορήματος το οποίο διαδραματίζεται πριν τη Βικτωριανή εποχή και βασίζεται σε ιστορικά στοιχεία για τη δίωξη των γυναικών με την κατηγορία της μαγείας τον 17^ο αιώνα. Συγκεκριμένα, η πλοκή του ξετυλίγεται στο Σάλεμ το 1691-92 και παρουσιάζει την ιστορία μιας νεαρής γυναίκας,

²⁰ Pro se representation: η διαδικασία στην οποία υπερασπίζεται κάποιος τον εαυτό του στο δικαστήριο.

²¹ Βλ. Krueger (2010: 194).

της Lois. Αφού πεθαίνουν οι γονείς της, μετακομίζει στο Σάλεμ της Μασαχουσέτης για να μείνει με τους υπόλοιπους συγγενείς της και εμπλέκεται τελικά στη δίκη των μαγισσών του Σάλεμ. Στο μυθιστόρημα η Lois κατηγορείται ότι είναι μάγισσα και στο τέλος καταδικάζεται από τους δικαστές, αλλά αρνείται να ομολογήσει φοβισμένη πως λέγοντας ένα τέτοιο ψέμα θα καταδικάσει την ψυχή της.

Το *Lois the Witch* είναι ένα έργο που είναι λογοτεχνικό, νομικό και ιστορικό. Η συγγραφέας δημιουργεί ένα λογοτεχνικό μυθιστόρημα βασιζόμενη στις διώξεις των γυναικών που κατηγορήθηκαν για μαγεία, αλλά επιδιώκει επιπλέον μέσω της ιστορίας της Lois να ασκήσει κριτική και στο νομικό και θεσμικό πλαίσιο. Η Gaskell αντιμετώπισε τις διώξεις ρεαλιστικά, ως ένα φαινόμενο που αμφισβητεί τις θεμελιώδεις ιδέες σχετικά με τη λογική πεποίθηση και τις απτές αποδείξεις. Επιπλέον, υποδηλώνει στο έργο πως η νομοθεσία επέτρεπε την άνθιση αυτού του κοινωνικού φαινομένου, όπως ήταν η δίωξη των φερόμενων ως μάγισσες. Ακόμα, πηγαίνει τη σκέψη της λίγο παραπέρα υποστηρίζοντας πως το κυνήγι μαγισσών ήταν βασικά μια στοχευμένη καταδίωξη των γυναικών.

Όπως άλλες δίκες και κατηγορίες γνωστών υποθέσεων γίνονταν αντικείμενα μελέτης και λογοτεχνικής ανάλυσης, έτσι συνέβη και με τις δίκες των μαγισσών. Η πρώτη έκδοση που αφορούσε το θέμα της μαγείας και την υπεράσπιση των γυναικών ήταν το *The Discoverie of Witchcraft* (1584) του Reginald Scot, στο οποίο εκφράζεται μια σκεπτικιστική κριτική σχετικά με τις δίκες και υποστηρίζεται ότι οι διώξεις είχε ως θύματα μόνο φτωχές και ηλικιωμένες γυναίκες. Οι κατηγορούμενοι ήταν συνήθως άτομα που θεωρούνταν κοινωνικά ανεπαρκή, με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και οι καταδίκες γίνονταν συνήθως με τη βοήθεια μαρτύρων, που στις περισσότερες φορές ήταν γυναίκες. Αυτό που υποστηρίζεται στο βιβλίο είναι πως πολλές μαρτυρίες στο δικαστήριο μπορεί να μην ήταν έγκυρες αφού η πατριαρχική δομή της κοινωνίας έστρεφε τις γυναίκες σε σύγκρουση μεταξύ τους²². Η λογοτεχνική αντιμετώπιση των δικών των μαγισσών από την Gaskell είναι εξαρτημένη από την ιστορία της λογοτεχνίας της μαγείας, αφού και η ίδια διαμορφώνει μιας μορφής υπεράσπιση του φύλου.

²² Η πρώτη που δίνει μεγάλη προσοχή στη σημασία του φύλου στις δίκες μαγείας είναι η Christina Lerner, καθώς θεώρησε πως η παρουσία των γυναικών ήταν ένα σημαντικό και συχνό φαινόμενο, όμως επικρίθηκε για την επικέντρωσή της στο ένα μόνο φύλο.

Έχοντας δημιουργήσει μια εικόνα για τον τρόπο που παρουσιάζονταν οι άντρες και οι γυναίκες στη Βικτωριανή λογοτεχνία θα ασχοληθούμε παρακάτω με τον τρόπο που αντιμετωπίζονταν οι συγγραφείς ανάλογα με το φύλο τους.

3. Η αντιμετώπιση των γυναικών ως συγγραφείς στη Βικτωριανή κοινωνία

3.1. Οι κριτικές των λογοτεχνικών έργων

Η έκδοση λογοτεχνικών έργων και κειμένων στη Βικτωριανή εποχή συνοδευόταν και από την κριτική τους στα περιοδικά. Καθώς η συγγραφή ήταν μια απασχόληση που γινόταν για κάποιους ως ασχολία στον ελεύθερο χρόνο και για άλλους ως μέσο απόκτησης εισοδήματος, υπήρχε μεγάλη πληθώρα κειμένων που παρουσιάζονταν σε αναγνώστες και κριτικούς. Ο διαχωρισμός των δύο φύλων και η διαφορετική αντιμετώπισή τους είδαμε πως ήταν εμφανής στα λογοτεχνικά έργα της εποχής. Η πατριαρχική δομή της κοινωνίας όμως φαίνεται και μέσα από τις κριτικές των μυθιστορημάτων, αφού το φύλο λειτουργούσε ως καθοριστικός παράγοντας για την κριτική των βικτωριανών μυθιστορημάτων. Συγγραφείς όπως και κριτικοί έργων, προσπαθούσαν να διατηρούν και να συμμορφώνονται με τους άγραφους κανόνες σχετικά με τη θέση και τους ρόλους των φύλων²³.

Οι κριτικές των λογοτεχνικών έργων γίνονταν τόσο από άντρες, όσο και από γυναίκες και ήταν συνήθως ανώνυμες. Περιλαμβάνονταν στα περιοδικά, που είχαν τη μορφή εβδομαδιαίου, μηνιαίου ή τριμηνιαίου φύλλου. Τα πρώτα περιοδικά εμφανίστηκαν το 1809. Όσον αφορά τον κριτικό, λειτουργούσε σαν αντιπρόσωπος της κοινής γνώμης. Για αυτό το λόγο έπρεπε να χρησιμοποιεί συγκεκριμένο ύφος και γλώσσα. Πολλές φορές οι προσδοκίες και οι απόψεις των αναγνωστών σχετικά με ένα έργο, μπορούσαν να διαμορφωθούν από τους κριτικούς. Δηλαδή μια κριτική είχε σημασία και για το πώς θα ερμήνευαν οι αναγνώστες το λογοτεχνικό έργο. Οι απόψεις της κοινωνίας σχετικά με τη θέση που είχε και έπρεπε να έχει μια γυναίκα ή ένας άντρας, έπαιζαν επίσης ρόλο.

3.2. Προσδοκίες και δυσκολίες των συγγραφέων

Καθώς, όπως είπαμε, οι γυναίκες συνδέονταν με την άγνοια και θεωρούνταν από τους άντρες αγνές, αυτό είχε κατά συνέπεια και την αντιμετώπισή τους ως άτομα που στερούνταν γνώσεων γύρω από σημαντικά ζητήματα, εκτός των οικιακών. Οπότε αναμενόταν αυτό να

²³ Τόσο οι γυναίκες, όσο και οι άντρες συγγραφείς αντιμετώπιζαν περιορισμούς όπως θα δούμε παρακάτω.

εκφράζεται και στα λογοτεχνικά τους έργα. Η κοινωνία όμως στη βικτωριανή εποχή δεν ενθάρρυνε και την απόκτηση παραπάνω γνώσεων. Ακόμη, ενώ οι γυναίκες διακατέχονταν από το συναίσθημα, οι άντρες θεωρούνταν ανώτεροι και ως κατεξοχήν λογικά όντα. Οι άντρες συγγραφείς αναμενόταν να διαπρέπουν στην απεικόνιση αντρικών χαρακτήρων και η γραφή τους έπρεπε να είναι «αρρενωπή». Τα μυθιστορήματά τους δεν μπορούσαν να πραγματεύονται απλοϊκά καθημερινά ζητήματα αλλά έπρεπε να εκδηλώνουν μια βαθιά γνώση και κατανόηση. Λόγω της αντιμετώπισής τους και της προκατάληψης που υπήρχε προς το πρόσωπο των γυναικών, οι συγγραφείς συχνά υιοθετούσαν αντρικά ονόματα (όπως George Eliot). Γενικά, για τους συγγραφείς και για την αποδοχή των έργων τους, η συμμόρφωση με τις προκαταλήψεις και προσδοκίες των αναγνωστών, ήταν ένα πλεονέκτημα.²⁴

Σημαντικά έργα που θα αποτελέσουν παραδείγματα για να δείξουμε τον τρόπο αντιμετώπισης του συγγραφέα ανάλογα με το φύλο, είναι το *It Is Never Too Late To Mend* του Charles Reade, το *Wuthering Heights* της Emily Brontë, τα έργα του Anthony Trollope και το *The Heir of Redclyffe* της Charlotte Yonge.

Όπως είπαμε οι αναγνώστες αξιολογούσαν τα κείμενα μεταφέροντας τις προκαταλήψεις της κοινωνίας στην ανάγνωση της λογοτεχνίας. Το *It Is Never Too Late To Mend* (1856) του Charles Reade είναι ένα μυθιστόρημα βασισμένο σε ιστορικά γεγονότα, που αντιμετωπίστηκε ως πρότυπο μυθιστόρημα για την εποχή, λόγω της αρρενωπότητας με την οποία εκφράζεται ο συγγραφέας. Η πλοκή είναι ρεαλιστική και «αρρενωπή» όμως στερείται της δυνατότητας να δείξει συναισθηματικό βάθος και πολυπλοκότητα στη δομή του έργου. Αυτό που σύμφωνα με τους κριτικούς δήλωνε την αρρενωπότητα στο έργο ήταν η χρήση συγκεκριμένου λεξιλογίου, όπως επιθέτων που δήλωναν εξουσία και δύναμη. Επίσης, η μη αναφορά σε οικιακά θέματα και η αναπαραγωγή των αντιλήψεων για τα φύλα ήταν ένα θετικό στοιχείο. Το μυθιστόρημα, λόγω αυτών των χαρακτηριστικών, θεωρήθηκε πως απευθυνόταν περισσότερο σε άντρες αναγνώστες.

Αντιθέτως, για τις γυναίκες συγγραφείς κυριαρχούσε η αντίληψη πως δεν ήταν τόσο ικανές όσο οι άντρες, όπως αναφέρεται και σε κάποιες κριτικές, καθώς τα βιβλία τους είχαν συχνά

²⁴Βλ. Thompson (1996:114).

την τάση να έχουν έναν ηθικό σκοπό, κάτι που αναφέρεται ως αρνητικό. Όσον αφορά το έργο της Emily Brontë, *Wuthering Heights* (1847), αρκετές κριτικές γράφτηκαν που δείχνουν τη σημασία του φύλου στο έργο αλλά και το πώς το φύλο του συγγραφέα επηρέαζε την αντίληψη γύρω από τη σπουδαιότητα και την ερμηνεία του έργου.

Αρχικά, η έκδοσή του έγινε κάτω από το ψευδώνυμο “Ellis Bell” και έδινε την εντύπωση ενός μυθιστορήματος γραμμένου από άντρα συγγραφέα, με αρκετά αρρενωπό χαρακτήρα. Ακόμα και μετά την αναγνώριση της Emily ως συγγραφέα του μυθιστορήματος, το έργο συνέχισε να θεωρείται έμφυτο με ποικίλα αρρενωπά στοιχεία, όπως το ύφος της γραφής. Η πλοκή του ήταν ασυνήθιστη για ένα βικτωριανό μυθιστόρημα και αρκετά στοιχεία του ήταν τολμηρά ακόμα και για έναν άντρα συγγραφέα της περιόδου. Οι κριτικοί προσπάθησαν να το συνδέσουν και να το συγκρίνουν με άλλα μυθιστορήματα, στην προσπάθειά τους κιόλας να ταυτοποιήσουν τον συγγραφέα, όμως ήταν δύσκολο να κατηγοριοποιηθεί αφού δεν ακολουθεί τη γραμμή και την παράδοση που είχαν όλα τα βικτωριανά μυθιστορήματα. Το μυθιστόρημα έλαβε μεγάλη προσοχή από τους κριτικούς. Στην προσπάθειά τους να ανακαλύψουν την ταυτότητα πίσω από το ψευδώνυμο “Ellis Bell”, το *Wuthering Heights*, συνδέθηκε ακόμα και με το *Jane Eyre*, της Charlotte Brontë, δηλαδή με το όνομα Currer Bell που ήταν το ψευδώνυμο της Charlotte Brontë ή και με τον αδερφό της Branwell Brontë. Η σύνδεση του *Jane Eyre* με το *Wuthering Heights*, ήταν θετική για το τελευταίο καθώς ως πιο πρώιμο έργο θεωρήθηκε ότι μπορούσε έτσι να δικαιολογηθεί η απόκλιση που είχε από τα συνηθισμένα βικτωριανά μυθιστορήματα, σε αντίθεση με το πιο πολιτισμένο και ώριμο *Jane Eyre*.

Η Charlotte, υποστηρίζοντας πως η αδερφή της είναι η συγγραφέας, έσπευσε να μεσολαβήσει και να τη δικαιολογήσει στα μάτια των κριτικών και της κοινωνίας, λέγοντας πως η Emily εναρμονίζεται με τα βικτωριανά στερεότυπα για τις γυναίκες. Με το “Biographical Notice”, η Charlotte υποστηρίζει πως η αδερφή της είναι αθώα, κυριαρχείται από άγνοια του έξω κόσμου και της πραγματικότητας όπως οι περισσότερες γυναίκες, και αυτό οδηγεί στο να μην μπορεί να κατευνάσει την καλλιτεχνική φαντασία και έμπνευσή της. Λειτουργήσε σύμφωνα με τον A. R. Brick «σαν προστάτης της»²⁵. Αυτή η ανάγκη υπεράσπισης της Emily δείχνει μόνο την δυσμενή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι γυναίκες συγγραφείς εκείνη την εποχή και την επιτακτική ανάγκη να δικαιολογηθούν για την γραφή και την πλοκή των έργων

²⁵Βλ. Thompson (1996: 56).

τους. Με την ανακάλυψη της γυναικείας ταυτότητας της συγγραφέα, η αντιμετώπιση του έργου άλλαξε. Το *Wuthering Heights* έγινε αντιληπτό ως μια ιστορία αγάπης και η μεγάλη απήχηση του έργου στο κοινό και η επιτυχία του βοήθησαν ώστε να ξεπεραστούν οι προκαταλήψεις σχετικά με το φύλο.

Όπως είδαμε παραπάνω, και στην περίπτωση του Reade και της Brontë, οι συγγραφείς υπόκεινται σε ένα πλαίσιο προσδοκιών των αναγνωστών και προσπαθούσαν να συμμορφώνονται με αυτό. Στον Anthony Trollope όμως το παράδοξο είναι ότι συμβαδίζει και με τον αρρενωπό τρόπο γραφής, που απευθύνεται σε αντρικό κοινό, αλλά γράφει και για ρομαντικές ιστορίες, δηλαδή συναισθηματικά θέματα που απευθύνονταν συνήθως στο γυναικείο κοινό. Λόγω αυτού του χαρακτηριστικού, σχόλια και υποτιμητική κριτική που γίνονταν σε γυναίκες συγγραφείς, απευθύνθηκαν και σε αυτόν τον συγγραφέα. Δηλαδή, οι ίδιες κριτικές μπορεί να απευθύνονταν και σε άντρες, όταν αυτοί είχαν χαρακτηριστικά που θεωρούνταν θηλυπρεπή και δεν συμβαδίζαν με το πλαίσιο που είχαν τοποθετηθεί.

Το πρώτο διήγημά του, το *Barchester Towers* (1857), χαρακτηρίστηκε ως ένα από τα πιο έξυπνα και ενδιαφέροντα μυθιστορήματα και τον κατέταξε ως έναν από τους συγγραφείς που έχαιραν εκτίμησης. Η γραφή του χαρακτηρίστηκε ως ξεχωριστή, με αρρενωπά στοιχεία όπως ωριμότητα και βαθιά γνώση, που ήταν εμφανή. Συγκεκριμένα, η αμεσότητα και απλότητα της γραφής, όπως και η χρήση μικρών και εύστοχων λέξεων, εκτιμήθηκε. Ταυτόχρονα όμως, ενώ οι κριτικοί θεώρησαν πετυχημένο το *Barchester Towers*, εντόπισαν στο έργο του και αρκετά γυναικεία χαρακτηριστικά, όπως η ικανότητα να πλάθει μια ιστορία, ρομαντική, για τις γυναίκες αναγνώστριες, κάτι που οδήγησε στο να βρεθεί η φήμη του ως καλός συγγραφέας υπό αμφισβήτηση.

Άλλα χαρακτηριστικά που συνήθως συνδέονταν με γυναίκες συγγραφείς, ήταν το μεγάλο ενδιαφέρον για τους γυναικείους χαρακτήρες και η συχνή σχεδόν μαζική συγγραφή μυθιστορημάτων. Οι πολλές δημοσιεύσεις ήταν κάτι που είχε συνδεθεί με γυναίκες συγγραφείς, καθώς και με την έλλειψη φαντασίας και τεχνικής. Το να είχε μια γυναίκα συγγραφέας αυτά τα στοιχεία ήταν σχεδόν αποδεκτό, όταν όμως αυτά εμφανίζονταν σε άντρα συγγραφέα ήταν κάτι κατακριτέο.

Το *The Heir of Redclyffe* (1853) της Charlotte Yonge ήταν ένα έργο που δεν απέκτησε κατευθείαν απήχηση με την έκδοσή του, αλλά σιγά σιγά κέντρισε την προσοχή των κριτικών.

Η Yonge επικεντρωνόταν κυρίως στη συγγραφή ιστορικών μυθιστορημάτων ή έργων με οικογενειακές ιστορίες, στα οποία εκφράζονταν ηθικά ερωτήματα μέσα από αφηγήσεις από την καθημερινή ζωή. Στο *The Heir of Redclyffe*, η Yonge αφηγείται τη ζωή και τον θάνατο του νεαρού κληρονόμου του Redclyffe. Το μυθιστόρημα εκδόθηκε επίσης με τη χρήση ψευδωνύμου και θεωρήθηκε πολύ συναισθηματικό, με το θάνατο του πρωταγωνιστή, Guy, να είναι από τις πιο συγκινητικές στιγμές που έχουν απεικονιστεί σε μυθιστόρημα. Γενικά, το *The Heir of Redclyffe* περιγράφηκε ως «όμορφο» μυθιστόρημα, αφού χωρίς να είναι απεγιάδιαστο, επηρέαζε τον αναγνώστη με έναν τρόπο που χαρακτηρίστηκε ως επιμορφωτικός και άφηνε την ηθική επιρροή και το στίγμα του. Γι' αυτούς τους λόγους, πίσω από την ανωνυμία του συγγραφέα θεωρήθηκε ότι κρυβόταν μια γυναίκα. Στην περίπτωση αυτή όμως, αυτό δε θεωρήθηκε αρνητικό όπως είχε γίνει με άλλες γυναίκες συγγραφείς. Όσον αφορά τη γραφή της Yonge's, είχε μια θρησκευόμενη οπτική, που στα μάτια των κριτικών και αναγνωστών την έκανε να μοιάζει πως συμμορφώνεται στα πρότυπα της Βικτωριανής γραφής σχετικά με τις γυναίκες. Γι' αυτόν το λόγο ίσως να γνώρισαν επιτυχία και τα μυθιστορήματά της. Επιπλέον, όμως κατηγορήθηκε πως ήταν υπερβολικά περιγραφική στην απεικόνιση των χαρακτήρων της, χωρίς να δίνει τόσο βάρος στην παρουσίαση των διαλόγων των χαρακτήρων.

Από τα παραπάνω, γίνεται εμφανές πως τα κριτήρια για ένα καλό μυθιστόρημα δεν ήταν ίδια για άντρες και γυναίκες συγγραφείς. Οι κριτικοί αναζητούσαν διαφορετικά χαρακτηριστικά στη γραφή, το ύφος ή την πλοκή ανάλογα με το φύλο του συγγραφέα. Πάνω από όλα, ήταν σημαντικό το μυθιστόρημα να συνέβαλε στην προαγωγή των ιδεολογιών της Βικτωριανής εποχής και να ήταν ανάλογο με τις προσδοκίες των αναγνωστών σχετικά με τις κοινωνικές νόρμες και συμπεριφορές που επέβαλε η κοινωνία.

Όπως είδαμε οι άντρες συγγραφείς έπρεπε να έχουν αρρενωπά στοιχεία, όπως ο Trollope στο *Barchester Towers*. Ακόμα και το πρωτόγνωρο και πρωτότυπο *Wuthering Heights* είχε εκτίμηση, όσο θεωρούταν γραμμένο από άντρα. Λόγω της απεικόνισης των προσδοκιών της εποχής για το κάθε φύλο, πολύ συχνά σήμερα παρατηρούμε πως αρκετά από αυτά τα έργα δε διαβάζονται και θεωρούνται «παλιομοδίτικα» (outmoded), αφού οι αντιλήψεις της κοινωνίας έχουν αλλάξει²⁶. Παρόλα αυτά, ακόμα συνδέουμε τις γυναίκες συγγραφείς με οικιακά θέματα

²⁶ Βλ. Thompson (1996: 103).

και ιστορίες συνήθως ρομαντικές²⁷, όπως επίσης παρατηρείται πως οι κριτικές για τα βιβλία αυτά είναι πολύ μικρότερες. Δηλαδή μάλλον τίθεται λιγότερη σημασία απ' ότι στους άντρες συγγραφείς. Δεν είναι περίεργο λοιπόν, που πολλές γυναίκες της Βικτωριανής εποχής επέλεξαν να δημοσιεύσουν τα έργα τους ανώνυμα για να αποφύγουν αρνητική κριτική ή να αντιμετωπιστούν ισότιμα. Η αυστηρή κριτική για τις γυναίκες συγγραφείς ήταν έντονη παλιότερα, αλλά παρατηρούμε ότι ακόμα και στη σύγχρονη λογοτεχνία υπάρχει η πίεση για συμβιβασμό στο αποδεκτό πλαίσιο.

²⁷ Σύμφωνα με "Women in Publishing".

4. Συμπεράσματα

Παραθέτοντας την αντιμετώπιση του φύλου στην Βικτωριανή κοινωνία και την απεικόνισή του στη λογοτεχνία δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία πως οι γυναίκες αντιμετωπίζονταν διαφορετικά από τους άντρες για το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα. Η μελέτη των παραπάνω λογοτεχνικών έργων μας μετέφερε ακόμα περισσότερο στο ιστορικό πλαίσιο της περιόδου, μέσα από τα μάτια των συγγραφέων της και παρείχε μια βαθύτερη κατανόηση της λειτουργίας και της δομής της Βικτωριανής κοινωνίας. Έτσι, μέσα από αυτή την εργασία φάνηκε πως οι κοινωνικές προκαταλήψεις και οι προκαθορισμένοι ρόλοι των φύλων επηρέασαν και τη θεματολογία των μυθιστορημάτων και των ποιημάτων.

Οι περισσότεροι συγγραφείς προσπάθησαν να συμβαδίσουν με τις προσδοκίες των αναγνωστών και με τις αντιλήψεις της περιόδου. Παρατηρήθηκε όμως ότι αρκετοί συγγραφείς έκαναν προσπάθειες να απεικονίσουν και καταστάσεις διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν. Σε μυθιστορήματα, όπως αυτά της Brontë και της Gaskell, οι πρωταγωνίστριες απεικονίστηκαν με δυναμικό χαρακτήρα, βρέθηκαν σε καταστάσεις καλύτερες ή ιδανικές για τις γυναίκες της εποχής και σε αρκετά έργα παρουσιάστηκε έμμεσα μια προσπάθεια υπεράσπισης της θέσης και των δικαιωμάτων των γυναικών.

Ακόμη, έγινε εμφανές πως οι γυναίκες και ως συγγραφείς αντιμετωπίστηκαν πιο αυστηρά από ότι οι άντρες, από κριτικούς και αναγνώστες. Η υποτιθέμενη αδύναμη φύση των γυναικών σε συνδυασμό με την αθωότητα και την άγνοιά τους οδήγησε επίσης στην άποψη πως το μυθιστόρημα ήταν το μόνο λογοτεχνικό είδος με το οποίο μπορούσαν να απασχοληθούν.

Παρόλα αυτά, αξίζει να αναφέρουμε πως με λίγες εξαιρέσεις οι γυναίκες πρωταγωνιστούν στη λογοτεχνία της Βικτωριανής εποχής και σήμερα θεωρούνται από τις σημαντικότερες συγγραφείς. Τα έργα των αδελφών Brontë, της Jane Austen, της Elizabeth Gaskell, της George Eliot, της Louisa May Alcott όπως και πολλών άλλων γυναικών είναι διαχρονικά και κατατάσσονται σήμερα στα «κλασικά», αφού διαβάζονται ακόμα και μετά την εποχή στην οποία αναφέρονται.

Τελικά, αυτά είναι που άντεξαν στο χρόνο και μένουν στους αναγνώστες έχοντας ξεπεράσει τα εμπόδια της κουλτούρας και της εποχής και με την ικανότητα να αφήνουν το αποτύπωμά τους, ανεξάρτητα από τον τρόπο που ερμηνεύονται από τον κάθε αναγνώστη.

Βιβλιογραφία

- Brandser, K. (2008). "Alice in Legal Wonderland: A Cross-Examination of Gender, Race, and Empire in Victorian Law and Literature." University of Cincinnati: College of Law. Public Law & Legal Theory Research Paper Series. Vol. 24. No. 08-02. P. 221-226.
- Krueger, C.L. (2010). *Reading for the Law: British Literary History and Gender Advocacy*. Charlottesville and London: University of Virginia Press.
- Milne-Smith, A. (2011). *London Clubland: A Cultural History of Gender and Class in Late-Victorian Britain*. New York: Palgrave Macmillan.
- Petch, S. (2007). LAW, LITERATURE, AND VICTORIAN STUDIES. *Victorian Literature and Culture*, 35(1), 361-384.
- Posner, R. (2009). *Law and Literature*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Thompson, N.D. (1996). *Reviewing Sex: Gender and the Reception of Victorian Novels*. London: Macmillan Press Ltd.
- Tucker, H. F., editor. (2014). *Blackwell Companions to Literature and Culture: A New Companion to Victorian Literature and Culture*. 1st ed., Book 87, Wiley Blackwell.

Ιστοσελίδες

- Hughes, K. (2014a). "Gender Roles in the 19th Century." *British Library*.
<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/gender-roles-in-the-19th-century>
- Hughes, K. (2014b). "The Figure of the Governess". *British Library*.
<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-figure-of-the-governess>
- Marsh, J. "Gender Ideology & Separate Spheres in the 19th Century". Victoria and Albert Museum.
<http://www.vam.ac.uk/content/articles/g/gender-ideology-and-separate-spheres-19th-century/>
- Wikipedia contributors. "Women in the Victorian era." *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Wikipedia, The Free Encyclopedia, 7 Jan. 2019. Web. 13 Jan. 2019.
- "Mary Barton." (2014). *The British Library*, The British Library, 15 Jan,
<https://www.bl.uk/works/mary-barton>